

ВОЈНО- ИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

1/2016

**ВОЈНО-
ИСТОРИЈСКИ
ГЛАСНИК**

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILTÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

ИЗДАВАЧ: ИНСТИТУТ ЗА СТРАТЕГИЈСКА ИСТРАЖИВАЊА – ОДЕЉЕЊЕ ЗА ВОЈНУ ИСТОРИЈУ МИНИСТАРСТВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

РЕДАКЦИЈСКИ ОДБОР: др Милан Терзић, виши научни сарадник ИСИ, председник; потпуковник др Миљан Милкић, научни сарадник ИСИ, уредник; др Дмитар Тасић, научни сарадник, Центар за студије рата, Универзитет у Даблину; пуковник др Винфрид Хајнеман, Центар за војну историју и друштвене науке Бундесвера, Потсдам; доц. др Ервин А. Шмидл, Институт за стратегију и безбедносну политику, Беч; др Харолд Е. Раф, главни историчар Агенције за логистику МО САД; проф. др Милан Ристовић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; проф. др Љубодраг Димић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Миле Бјелајац, научни саветник Института за новију историју Србије; др Драган Богетић, научни саветник Института за савремену историју; доц др Александар Животић, Филозофски факултет Београд, Одељење за историју; др Милић Милићевић, научни сарадник Историјског института; потпуковник др Далибор Денда, истраживач-сарадник ИСИ.

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК: потпуковник др МИЉАН МИЛКИЋ

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ: др ТАТЈАНА МИЛОШЕВИЋ

Часопис излази два пута годишње. Година издања LXVI. Рукописи се шаљу на адресу:

Институт за стратегијска истраживања – Одељење за војну историју, Незнаног јунака бр. 38, 11105 Београд. Е-mail адреса: vig@mod.gov.rs. Телефони редакције 20-63-476 и 20-63-519; војни тел. 29-0476 и 29-0519. Рукописи се не враћају. Годишња претплата 1.000,00 динара.

Цена броја 600,00 динара.

Задња страна корица:

Скица распореда Тимочке дивизије 13. априла 1941. ВА, П17, к. 67, ф. 8, д. 1096

Изјава потпуковника Драгутина Хала.

**ВОЈНО-
ИСТОРИЈСКИ
ГЛАСНИК**

MILITARY HISTORICAL REVIEW
ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
REVUE HISTORIQUE MILITAIRE
MILITÄRGESCHICHTLICHE ZEITSCHRIFT

PUBLISHER: STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE – DEPARTMENT FOR MILITARY HISTORY
MINISTRY OF DEFENCE OF REPUBLIC OF SERBIA

EDITORIAL BOARD: Dr. Milan Terzić, Senior Research Associate, SRI, President; Lieutenant colonel Dr. Miljan Milkić, Research Associate, SRI, Editor-in-Chief; Dr. DMITAR Tasić, Research Associate, Centre for War Studies, University College Dublin; Colonel Dr. Winfried Heinneman, ZMSBw, Potsdam; Hofrat Univ. - Doz. Dr. Erwin A. Schmidl, Institute for Strategy and Security Policy, Vienna; Lieutenant colonel Dr. Harold E. Raugh, Jr., United States Army (Ret.), Chief Historian, U.S. Defence Logistics Agency; Prof. Dr. Milan Ristović, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Prof. Dr. Ljubodrag Dimić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Dr. Mile Bjelajac, Principal Research Fellow, Institute for Recent History of Serbia; Dr. Dragan Bogetić, Principal Research Fellow, Institute for Contemporary History; Assistant Professor Dr. Aleksandar Životić, Faculty of Philosophy Belgrade, History Department; Dr. Milić Milićević, Research Associate, Institute of History; Lieutenant colonel Dr. Dalibor Denda, Research Assistant, SRI.

EDITOR-IN-CHIEF: Lieutenant colonel Dr. MILJAN MILKIĆ

EDITORIAL SECRETARY: Dr. TATJANA MILOŠEVIĆ

Journal is published in two volumes per year. Year LXVI. Contributions should be send to:

Strategic Research Institute – Department for Military History, Neznamog junaka br. 38, 11105 Belgrade, Serbia. E-mail: vig@mod.gov.rs. Telephones +381 11 20-63-519 and +381 11 20-63-476.

Manuscripts will not be returned. Annual subscription fee 1000 RSD. Price per volume 600 RSD.

Rear cover:

Map of Timok Division deployment on 13 April 1941. Military Archives Belgrade, 17, 67, 8, 1096. Lieutenant Dragutin Hal's Statement

ВОЈНОИСТОРИЈСКИ ГЛАСНИК MILITARY HISTORICAL REVIEW

САДРЖАЈ CONTENTS

1/2016.

ЧЛАНЦИ И СТУДИЈЕ ARTICLES

- Др Милић Милићевић*
РЕГРУТНИ САСТАВ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ 1883–1912. СИСТЕМ ПОЗИВА И
НЕКИ ЊЕГОВИ ДРУШТВЕНИ АСПЕКТИ 9
Dr. Milić Milićević
THE RECRUITMENT STRUCTURE OF THE SERBIAN ARMY, 1883–1912:
THE CONSCRIPTION SYSTEM AND ITS SOCIAL ASPECTS
- Др Биљана Стојић*
ФРАНЦУСКЕ ВОЈНЕ МИСИЈЕ У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА
(1912-1913) 26
Dr. Biljana Stojić
FRENCH MILITARY MISSIONS IN THE BALKAN WARS, 1912–1913
- Dr. Marenglen Kasmi*
ALBANIA DURING THE WORLD WAR I (1914–1918) 45
Др Маренглен Касми
АЛБАНИЈА ТОКОМ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1914–1918)
- Др Божица Славковић*
ПРОБЛЕМИ НА ЈУГОСЛОВЕНСКО-АЛБАНСКОЈ
ГРАНИЦИ 1929–1941..... 67
Dr. Božica Slavković
PROBLEMS AT THE YUGOSLAVIAN-ALBANIAN BORDER, 1929–1941

МА Милош Жикић
ТИМОЧКА ДИВИЗИЈА У АПРИЛСКОМ РАТУ 1941. 92
Miloš Žikić, MA
TIMOK DIVISION DURING THE APRIL WAR 1941

Анатолиј Аникеев, К.И.Н.
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЮГОСЛАВСКОЙ ПОЛИТЭМИГРАЦИИ В СССР В
1948–1952 ГГ. 112
Др Анатолиј Анিকেјев
ДЕЛАТНОСТ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПОЛИТИЧКЕ ЕМИГРАЦИЈЕ У
СОВЈЕТСКОМ САВЕЗУ 1948–1952.

Др Александар Животић
ВЛАДИМИР СМІРНОВ (1899–1985), РУСКИ ЕМИГРАНТ –
ЈУГОСЛОВЕНСКИ ГЕНЕРАЛ 135
Dr. Aleksandar Životić
VLADIMIR SMIRNOV (1899–1985): RUSSIAN EMIGRANT AND YUGOSLAV
GENERAL

Мр Небојша Максимовић
БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА О ВАЉЕВУ
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ 150
Mag. Nebojša Maksimović
BIBLIOGRAPHY OF THE CITY OF VALJEVO DURING THE FIRST WORLD
WAR

ДОКУМЕНТА DOCUMENTS

МА Марко Б. Милетић
ИЗЈАВА АРМИЈСКОГ ГЕНЕРАЛА ДУШАНА СИМОВИЋА О УЧЕШЋУ У
АПРИЛСКОМ РАТУ. ПРОБЛЕМИ АНАЛИЗЕ И ТУМАЧЕЊА 173

ПРИКАЗИ REVIEWS

Момчило Спремић, *Србија и Венеција (VI–XVI век)*, Службени гласник,
Београд 2014, 340 стр. (МА Никола Тошић Малешевих) 193

Александар Узелац, *Под сенком пса – Татари и јужнословенске земље у
другој половини XIII века*, Утопија, Београд 2015, 321 стр. (мр Марко
Алексић) 195

УДК 355.48(497)"1912/1913"
327:355.48(497:44)"1912/1913"

Др Биљана Стојић, научни сарадник

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ БЕОГРАД

E-mail: biljana.stojic@iib.ac.rs

ФРАНЦУСКЕ ВОЈНЕ МИСИЈЕ У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА (1912–1913)¹

АПСТРАКТ: Сукоб Османског царства и балканских држава (Србије, Бугарске, Грчке и Црне Горе) побудио је велико интересовање свих слојева француског друштва. Министарство спољних послова је на попришта битака два балканска рата слало специјалне изасланике, ратне и новинске дописнике. Ништа мање интересовање владало је и у француском Министарству рата које је желело да се из непосредне близине упозна са војном спремом армија, наоружањем, тактиком, изведбом војних операција итд. Из тог разлога је, осим акредитованих војних аташеа, француско Министарство рата током 1912. и 1913. године на Балкан упутило шест војних мисија различитог карактера. Поједине су биле послате у табор само једне армије, док су друге обилазиле штабове свих зараћених страна и прикупљале упоредне информације о различитим војним питањима. У овом раду у складу са доступном архивском грађом, углавном француске провенијенције, стручном литературом и делима мемоарског карактера бавимо се тим мисијама и њиховим значајем за историју балканских ратова.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Француска, Балкан, Балкански савез, Османско царство, балкански ратови, војне мисије, генерал Ер, пуковник Мондезир Србија.

До промене односа и већег поверења Француске према балканским државама дошло је након 1893. године и склапања француско-руског савезништва. Захваљујући савезу са руском империјом,

¹ Рад је настао као резултат истраживања Биљане Стојић на пројекту Историјског института, *Европа и Срби: Подстицаји и искушења европске Модерне (1804–1918)*, евид. бр. 177031, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

француске банке су од 90-их година XIX века постале пријемчивије за зајмове балканским државама, с тим што се сваки потенцијални балкански позајмљивач у Паризу подвргавао процени не само француског већ и руског Министарства спољних послова.² Међутим, финансијски капитал француских банака није долазио без обавеза, већ је Француска путем њега отварала тржиште Балкана за своје производе, а најзначајнији производ који су балканске државе куповале на тржишту Француске било је артиљеријско наоружање.³ До 1912. године Србија, Бугарска, Црна Гора и Грчка, будуће чланице Балканског савеза, биле су у мањој или већој мери снабдевене артиљеријским оруђима француских војних фабрика. При том, након 1905. године и пораза који је Русија претрпела у рату са Јапаном, организација војске према француском моделу добила је већи углед у балканским државама. Руски пораз се директно одразио на њен престиж у Србији и Бугарској које су до тог времена војни систем устројавале према руском моделу. Након 1905. године све више питомаца балканских држава је, уместо у Русију, одлазило у Француску на обуку.⁴ Када су у октобру 1912. године чланице Балканског савеза ушле у рат против Османског царства ова чињеница била је од пресудне важности за војне кругове у Француској, пружајући им прилику да у реалним условима, у једном стварном рату, пропрате ефикасност својих топова у односу на топове немачких и аустријских војних фабрика које је користила војска Османског царства. Употреба француске артиљерије у наоружању балканских армија имала је и политичку конотацију, јер не треба заборавити да су председник владе и министар спољних послова Ремон Поенкаре (Raymond Poincaré) као и министар рата Александар Милеран (Alexandre Millerand) радили као саветници фирме *Шнајдер* из Крезоза, главног снабдевача балканских армија. Осим тога, њих двојица су били познати као заговорници већег утицаја војне индустрије на политику.⁵

Све наведене околности резултирале су да се у француским војним круговима, на први наговештај рата на Балкану, појави ве-

² Љ. Алексић-Пејковић, *Односи Србије са Француском и Енглеском*, Београд 1965, 42–43.

³ Детаљније о развоју војне индустрије у Француској видети: F. Crouzet, „Recherches sur la production d'armements en France (1815–1913)”, *Revue historique*, 1974/509, 45–84; F. Crouzet, „Remarques sur l'industrie des armements en France (du milieu du XIXe siècle à 1914)”, *Revue historique*, 1974/510, 409–422.

⁴ E. J. Erickson, *Defeat in Detail. The Ottoman Army in the Balkans 1912–1913*, London 2003, 68.

⁵ С. Todorova, „La politique d'emprunts de la Bulgarie 1911–1912”, у: *Велике силе и Србија пред Први светски рат* (ур. В. Чубриловић), Београд 1976, 371–386.

лики број интересената који су желели да сукоб на Балкану посматрају из непосредне близине. Црногорска објава рата Османском царству 8. октобра 1912. године и очигледна припрема Србије, Бугарске и Грчке да крену истим путем изазвали су велико интересовање војних кругова у Француској. Највеће интересовање је владало за сукоб Османског царства против Бугарске која је била највећа и војнички најјача од четири балканске државе. У званичним круговима и француском јавном мњењу се дубоко веровало да је Бугарска једина чланица Балканског савеза која има капацитета да војнички парира Османском царству. С тим у вези, француски амбасадор у Цариграду Морис Бомпар (Maurice Compara) је 10. октобра упутио молбу Министарству спољних послова да посредује код министра рата да потпуковник Мукур, који је тада боравио на територији Османског царства и који је изразио интересовање да прати ратне операције турске и бугарске војске, добије акредитиве специјалног војног изасланика. Међутим, Министарство рата је сматрало да би потпуковник Пјер Виктор Фурније,⁶ који, тек што је био ступио на дужност војног аташеа за Румунију, Србију и Црну Гору, био бољи избор за овакву врсту задатка. Но, на инсистирање и уз гарант амбасадора Бомпара, Министарство рата је допустило потпуковнику Мукору да остане у Османском царству и поднесе своје акредитиве османским властима да прати операције у Тракији. Потпуковник Мукур, који је убрзо унапређен у чин пуковника остао је на тракијском ратишту до краја Другог балканског рата.⁷

Колико је француско Министарство рата било заинтересовано за рат на Балкану показује намера министра рата Александра Милерана да у Османско царство упути још једну специјалну мисију коју би чинила два официра из рода артиљерије и двојица из рода пеша-

⁶ Пјер Виктор Фурније (Pierre-Victor Fournier, 1867–1945) официр и дипломата. Школовао се у Политехничкој школи у Паризу. Радио је при француским посланствима у Мексику и Сједињеним Америчким Државама, да би 22. јуна 1912. био наименован за војног аташеа за Румунију, Србију и Црну Гору. Са избијањем Првог балканског рата, седиште из Букурешта пренео у Београду, где је децембра 1912. унапређен у чин потпуковника, а убрзо и пуковника. На Балкану је остао до фебруара 1916. када је због неспоразума са српском владом и на лични захтев смењен и стављен на располагање Другом обавештајном бироу француског Генералштаба. Након Првог светског рата није слат на друге мисије. Умро је у Паризу 7. марта 1945. године (К. Спасић, „Дневник потпуковника П. В. Фурнијеа, француског војног аташеа за Србију и Црну Гору, о борбама за Битољ 1912. године”, *Мешовита грађа*, 1986/XV, 137–152).

⁷ Archives diplomatiques du Ministère des Affaires étrangères (AMAE), *Correspondance politique et commerciale: Nouvelle série 1896–1918* (NS), su-série Turquie, dossier 439, Missions militaires française auprès des armées belligérants, N° /, Paris, les 10 et 11 octobre 1912.

дије. Милеран је молбу у вези са овом мисијом упутио Порти 20. октобра. Циљ мисије, како је навео, било би прикупљање свих релевантних информација о рату и ратним операцијама на турском делу фронта.⁸ Међутим, Порта је одбила да изда дозволу истакавши да је већ акредитовала потпуковника Мукора за исти задатак.⁹

У исто време када се обратило Порти за добијање дозволе за специјалну мисију француско Министарство рата је сличан захтев упутило владама балканских држава. Према замисли министра Милерана, коју је Поенкаре подржао, Министарство рата би у Генералштаб бугарске војске, осим војног аташеа мајора Матарела, упутило по једног артиљеријског и инжењерског официра, као и једног војног доктора који би пратили бугарску војску и на лицу места се упознали са њеним артиљеријским могућностима, начину извођења операција, лечењу рањеника итд. Милеран је оставио могућност да, уколико обимност операција то буде изискивала, у главни штаб бугарске војске пошаље и једног пешадијског официра. У штаб српске војске Милеран је предложио, да се, осим аташеа Фурнијеа који је 10. октобра из Букурешта прешао у Београд, пошаљу официри из артиљеријског, коњичког и пешадијског рода француске војске. У штаб грчке Врховне команде Министарство рата је намеравало да пошаље мисију састављену од 4–5 официра, из истих родова војске који би чинили мисију у Бугарској. Планом министра Милерана била је обухваћена и Црна Гора где је, према замисли Министарства рата, требало послати два официра из родова пешадије и артиљерије.¹⁰

Попут Османског царства и балканске државе су овакав захтев сматрале преурањеним. Неблагонаклоно су гледале на идеју да дозволе странцима, па макар они долазили из пријатељске државе, приступ трупима док су се формацијски постављале на будућу линију фронта. Србија је захтев француског Министарства рата одбила, обавестивши посланика Леона Декоа¹¹ да је потпуковник Фур-

⁸ АМАЕ, NS, Turquie, doss. 439, № /, Paris, le 20 octobre 1912.

⁹ АМАЕ, NS, Turquie, doss. 439, № 842, Paris, le 21 octobre 1912.

¹⁰ АМАЕ, NS, Turquie, doss. 439, № /, Paris, le 20 octobre 1912.

¹¹ Леон Кулар Деко (Léon Coullard-Descos, 1863–1931), дипломата и књижевник. Дипломатску каријеру је започео као аташе за штампу при посланствима у Атини (1885) и Цариграду (1886). Као секретар треће класе био је у дипломатским мисијама у Каракасу, Пекингу, Бечу, Каиру и Мадриду. Као секретар прве класе службовао је у француском посланству у Букурешту (1898). Прву службу као опуномоћени посланик добио је у Србији. Акредитивна писма српској влади предао је 16. јула 1907. Из дипломатске службе се повукао добровољно, услед нервне растројености и хроничне депресије, у јулу 1914. године. Повукавши се из дипломатије посветио се писању. Аутор је неколико књига, од којих се две односе на Велику Британију и њену управу у Индији и Египту. Британски посланик у Београду

није као војни аташе Француске већ добио дозволу да прати српски Генералштаб. Осим њега, влада је позвала и артиљеријског команданта Дерока, који је већ годинама боравио у Србији као заступник фирме *Шнајдер* да се придружи страним изасланицима и у табору Прве армије прати ратне операције. Никаквој другој специјалној мисији до даљњег неће бити дозвољен приступ фронту, стајало је у обавештењу за француско посланство у Београду.¹² У случају Србије још једна околност је утицала да се не одобри долазак француске специјалне мисије, а то је анимозитет српске Врховне команде да странци, било да су војна лица или новински извештачи, имају приступ поверљивим војним стварима. Тако је начелник Генералштаба Радомир Путник отворено говорио да „Србији не треба реклама у праведном рату за ослобођење хришћана од турског јарма”.¹³ Овакав став генерала Путника и српске Врховне команде је потрајао до првих победа у рату. Победе су отклониле резерве српских официра, Врховна команда је већ почетком новембра ревидирала одлуку о приступу ратишту, па су издате дозволе војним аташеима Велике Британије, Италије, као и Оту Гелинеку (*Otto Gellinek*), аташеу Аустроугарске.¹⁴

Преокрет у рату донеле су српска победа код Куманова и бугарска код Лозенграда (данас Киркларели у Турској). У Европи се прво чула вест о бугарској победи код Лозенграда која се одиграла 22–23. октобра. Убрзо потом одјекнула је вест да је Прва српска армија у ноћи 23–24. октобра однела победу код Куманова.¹⁵ Вести о победама балканских армија изазвале су огромно запрепашћење у француској јавности која је била традиционално туркофилски рас-

сер Ралф Пеџет је за Декоа истицао да „се он пре може описати као писац или политиколог него као прави дипломата”, док га је османски посланик у Београду Норадунгијан називао „писцем емеритусом”. Исти посланик је за њега записао у својим успоменама да је у сфери дипломатије једино веће интересовање показивао за борбу панславизма и пангерманизма на Балкану што је био чест мотив и у његовим романима (*Annuaire diplomatique et consulaire de la République française pour 1913*, t. XXXI, 196–197; Архив Србије (АС), стране серије-Great Britain (GB), микрофилм (MF) 220, № 31, Belgrade, May 9, 1913; Н. Noradounghian, *Vers la guerre balkanique*, Istanbul 1950, 14; R. Poincaré, *Au service de la France. L'Union sacrée 1914*, IV, Paris 1929, 302).

¹² АМАЕ, NS, Turquie, doss. 439, № 162, Paris, le 8 novembre 1912.

¹³ А. Барби, *Српске победе*, Београд 1913, 9.

¹⁴ Д. Денда, „Завршни извештаји аустроугарског војног аташеа у Београду о српској војсци у балканским ратовима 1912/1913.”, у: *Балкански ратови 1912/1913: нова виђења и тумачења* (ур. С. Рудић и М. Милкић), Београд 2013, 125–158; *Самоуправа*, № 261, „Вести”, 27. октобар/9. новембар 1912, 1.

¹⁵ АМАЕ, NS, Turquie, doss. 241, № 4, Constantinople le 27 octobre 1912; АМАЕ, NS, Turquie, doss. 241, № 9, Belgrade, le 27 octobre 1912.

положена, и као таква давала је мале, готово никакве, шансе балканским армијама да могу да парирају моћи и војној спремности Османског царства. Када су вести о извојеваним победама потврђене извештајима француских дипломата са Балкана, уочена је друга димензија рата. Победе балканских држава омогућиле су Француској да демонстрира надмоћ своје војне индустрије над артиљеријским наоружањем ривалских немачких фабрика, због чега су у војним круговима Француске успеси балканских армија били пригрљени као да су успеси француске војске.

Док се Француска упињала да успехе балканских савезника прикаже као сопствене, дотле је немачку јавност и војне кругове обузимала зловоља јер су се порази османске војске доводили у везу са Немачком. Османску војску је тренирао Немац фелдмаршал Колмар фон дер Голц (Colmar von der Goltz), османски официри су се већим делом усавршавали у немачким војним школама, и, на крају, османска војска је користила углавном немачко наоружање. Насупрот њима, балканске државе су користиле наоружање француских војних фабрика, њихови официри су се усавршавали у руским и француским војним школама, те је тако театар балканског ратишта посредно постао сукоб француско-немачке војне вештине, у којем је немачка војна доктрина поражена.¹⁶

Немачки војни и политички званичници у својим иступима углавном су се ограђивали од одговорности за поразе које је трпела султанова војска, неретко пребацујући одговорност на официре Османског царства, па и на самог султана и Порту.¹⁷ Главни аргумент немачких војних стручњака у вези са овим био је тај да, иако је османски Генералштаб био организован према немачком моделу, османска војска није никада суштински германизована. Упркос официрима који су школовани у немачким војним школама, османска војска у основи није изменила свој карактер, није се преобразила у модерну армију европског модела.¹⁸

За разлику од Русије и Аустроугарске, које су, очигледно, сматрале да као две најзаинтересованије државе за простор Балкана морају да буду војно приправне за случај ескалације сукоба, због чега су током новембра и децембра предузеле опсежне војне припреме, Француска је пажњу усмерила на слање војних мисија и специ-

¹⁶ AMAE, NS, Turquie, doss. № 240, № 253–254, Berlin, le 26 octobre 1912.

¹⁷ AMAE, Fonds nominatifs (FN), Jules Cambon (J. Cambon), doss. 49, № 141, Berlin, le 25 octobre 1912; M. Moukhtar Pacha, *La Turquie. L'Allemagne et l'Europe depuis le Traité de Berlin jusqu'à la Guerre Mondiale*, Paris 1924, 186.

¹⁸ AMAE, NS, Turquie, doss. 240, № 59–61, Paris, sans date.

јалних војних изасланика у таборе зараћених страна. Са победама балканских савезника пале су забране за обилазак ратишта за официре пријатељских држава, што је Француска пожурила да искористи. Средином новембра је, међу првима, на поприште балканског рата стигао генерал Фредерик Жорж Ер (Frédéric-Georges Herr, 1855–1932) који је командовао 6. артиљеријским корпусом у Шалони. Генерала је на поприште рата довела знатижеља, да би обишао балканска ратишта, узео је одмор због чега је његова мисија на Балкану била више приватног карактера. Као бивши председник Комитета за артиљеријске иновације у француској војсци и артиљеријски официр, генерал је био најзаинтересованији да на лицу места спроведе студију ефикасности артиљеријског наоружања које су користиле балканске државе. Оправдавајући свој долазак на Балкан генерал је у допису Министарству рата навео да жели да употпуни своја војничка знања, а не да се као у случају рата у Манџурији ослања на извештаје и закључке оних који су те извештаје саставили. Иако на Балкан није био послат од стране Министарства рата, генерал је по повратку поднео Министарству детаљан извештај о својој мисији.¹⁹

Дозволу за приступ бојиштима српске војске генерал Ер је добио почетком новембра од министра војног генерала Радомира Божовића. Осим обиласка српских ратишта, уз посредовање амбасада у Цариграду и Софији генерал је добио дозволе Бугарске и Турске да обиђе тракијско ратиште, посебно је био заинтересован да обиђе положаје на линији Чаталца.²⁰ Своју мисију генерал Ер је започео средином новембра у Србији. У Скопљу му је приређен свечани дочек, а Врховна команда му је доделила неколико официра који су га одвели на попришта кумановске и тек окончане битолске битке. Из Македоније отпутовао је у Тракију у штаб бугарске и османске војске код Чаталце, а затим је почетком децембра стигао у Цариград, где је био крај његовог путовања.²¹ По повратку са Балкана генерал Ер је сматрао да је важно да се јавност Француске упозна са детаљима рата који се водио на Балкану, стога је уз допуштење војних власти у престижној *Revue d'artillerie*, у свесци за фебруар 1913.

¹⁹ АС, GB, MF 121, № 220–223, Constantinople, December 11, 1912.

²⁰ Војни архив (ВА), Пописник 2, кутија 13, фасцикла 2, бр. док. 1087, Министарство војно – Врх. команди у Скопљу, Београд 9/22. новембар 1912; F. Herr, „Quelques enseignements de la Guerre des Balkans sur l'emploi tactique et technique de l'artillerie”, *Revue d'artillerie*, t. 81 (Octobre 1912-Mars 1913), Paris-Nancy 1912–1913, 305–340.

²¹ АС, GB, MF 121, № 220–223, Constantinople, December 11, 1912.

године, објавио прегледни извештај са балканских бојишта.²² Извештај је привукао велику пажњу стручне и шире јавности, те је исте године објављен као посебна студија под називом *La guerre des Balkans. Quelques enseignements sur l'emploi de l'artillerie (Рат на Балкану. Неколико лекција о употреби артиљерије)*.²³ Све информације о бројности армија, њиховој техничкој опремљености и обучености генерал Ер је добијао од официра који су му били додељени као пратња. На основу добијених информација, генерал је у односу на Србију у извештају закључио да је артиљерија, првенствено тешка, имала важнију улогу у Битољској него у Кумановској бици. У операцији опсаде Битоља српски официри, инспирисани примером ратовања Јапанаца у Манџурији, користили су артиљеријске јединице као подршку за операције пешадије, навео је овај француски генерал. Последица овакве тактичке примене артиљерије била је већа прецизност и разорност, али и мањи број колатералних жртава. Генерално посматрано српска војска је у односу на бугарску имала знатно мање губитке у јединицама артиљерије, био је један од кључака генерала Ера.²⁴

У исто време када је генерал Ер био на Балкану, пешадијски капетан Бревет Барес (Brevet Barres) је боравио у главном табору грчке војске. У извештају који је јануара 1913. године поднео Министарству рата капетан Барес је истакао да је у Грчкој боравио као део веће француске војне мисије на Балкану. Није познато да ли је та војна мисија обишла и друге балканске армије, као ни ко су били други чланови осим капетана Бареса. У свом извештају капетан Барес је имао само речи хвале за грчку армију, за њега је „грчки војник првог позива брђанин, послушан и издржљив, који ће без поговора марширати по киши и блату у Македонији, а по снегу у епирским планинама”. Исти квалитети који су красили обичног војника одликовали су и командни кадар грчке војске, али је капетан примећивао да официрима, нарочито из рода артиљерије, недостаје веће практично искуство.²⁵ Баресу није промакло ни то да су сви грчки официри војници врло похвално говорили о ратном материјалу француске фирме *Шнајдер*. Не мале похвале биле су упућене и на рачун потпуковника Лепидија (Lepidi), једног од француских војних

²² F. Herr, „Quelques enseignements de la Guerre des Balkans sur l'emploi tactique et technique de l'artillerie”, *Revue d'artillerie*, t. 81 (Octobre 1912-Mars 1913), Paris-Nancy 1912-1913, 305-340.

²³ Général Herr, *La guerre des Balkans. Quelques enseignements sur l'emploi de l'artillerie*, Paris 1913, 4-5.

²⁴ Исто, 305-340.

²⁵ AMAE, NS, Turquie, doss. 265, № 147-148, Paris, le 11 avril 1913.

инструктора који су обучавали грчку копнену војску.²⁶ Захваљујући потпуковнику Лепидију, сви официри у грчкој војсци били су обучени за руковање артиљеријским наоружањем француског порекла, био је закључак капетана Бареса.²⁷ На основу квалитета и спреме армије, капетан је закључио извештај речима „да Грчка поседује велику енергију и жељу да од своје државе створи велику нацију”.²⁸ Осим званичних извештаја своје закључке о теоријским основама војне вештине и употребе разних родова војске у биткама капетан Барес је током 1913. године објавио за ширу јавност. Рад је уз одобрење аутора преведен и штампан у престижном америчком часопису *The field artillery Journal*, свесци за јануар–март 1914. године.²⁹

Након мисија генерала Ера и капетана Бареса до краја 1912. године није било других мисија француске војске. Османско царство и балканске државе, са изузетком Грчке, потписали су 4. децембра примирје на линији Чаталца, да би 17. децембра отпочели мировне преговоре у Лондону. На инсистирање великих сила сва спорна питања која су искрсла током Првог балканског рата подељена су у две групе. Амбасадори великих сила у Великој Британији чинили су Амбасадорску конференцију и за себе су одвојили корпус најважнијих проблема: албанско питање, захтев Србије да добије излаз на Јадранско море, егејска острва, итд. док су питања мањег значаја препустили на решавање делегатима зараћених држава. Најважније питање које је Балканска конференција требало да реши је услови под којима ће склопити коначан мир. Међутим, ово питање је произвело низ сукоба међу делегатима који су уместо решења, после неколико недеља заседања суспендовали рад конференције, која је коначно била распуштена почетком јануара 1913. године. Уз то је 23. јануара дошао државни удар у Цариграду који је на власт довео присталице рата. Ратне операције су обновљене 4. фебруара и то прво у области Чаталца где је месец дана раније било склопљено примирје.

²⁶ Највероватније да је поменути потпуковник Лепиди био део француске војне мисије на челу са генералом Жофом Полом Едуом (Joseph-Paul Eudoux) која је 1911. дошла у Грчку на позив премијера Венизелоса да реорганизује грчку копнену војску. Генерал Еду је августа 1914. позван да преузме заповедништво над 11. дивизијом у Нанту, а на челу мисије Грчкој га је заменио генерал Етијен де Вилларе (Etienne de Villaret). У исто време када и мисија генерала Едуа, у Грчку је стигла британска поморска мисија на челу са генералом Тафнелом за задатком да реорганизује грчку морнарицу.

²⁷ AMAE, NS, Turquie, doss. 265, № 142–143, Paris, le 11 avril 1913.

²⁸ AMAE, NS, Turquie, doss. 265, № 147–148, Paris, le 11 avril 1913.

²⁹ Captain Brevet, „Tactical studies”, *The field artillery Journal*, vol. IV/1 (January-March 1914), 94–128.

Наставак рата на Балкану подстакао је француско Министарство рата да се поново врати слању војних мисија у штабове зараћених страна. За разлику од прве фазе рата, у наставку су се ратне операције сконцентрисале око три неосвојена утврђења: Скадра, Јањине и Једрена, која су упркос вишемесечним опсадама и даље била ван домета балканских држава. Министарство рата, предвођено новим министром Албером Лебреном (Albert Lebrun), је 8. фебруара 1913. године тражило од Министарства спољних послова да интервенише код српске, грчке, бугарске и црногорске владе да прихвате једну омању мисију коју би предводио пуковник из рода инжењерије и бивши професор *L'Ecole Supérieure de Guerre*, Пијарон де Мондезир (Jean Frédéric Lucien Piarron de Mondésir). Циљ мисије пуковника Мондезира је, како је Лебрун навео у свом допису: упознавање са ратном тактиком балканских армија током Првог балканског рата, првенствено са системима фортификације који су се примењивали у биткама и током опсада. Министар Лебрун је заузврат обећавао олакшице официрима из балканских држава, пре свега онима који буду долазили из Бугарске и Грчке, који у будућности буду желели да усавшавају своју војну вештину у француским војним школама.³⁰ Формирање мисије је иницирао лично пуковник Мондезир који је имао велико искуство са вођењем мисија у Италији, Мексику, Мадагаскару и Уругвају и сматрао је да би њему као инжењерском официру било од велике користи да се на лицу места упозна са начином на који се водио опсадни рат на Балкану. Мондезир и министар Лебрун су сматрали да мисија треба што пре да крене пут Балкана док су опсаде Једрена, Јањине и Скадра још увек трајале како би пуковник упознао стварну опсаду и фортификације коју су балканске армије примењивале.³¹ Црногорски краљ Никола је већ 12. фебруара одговорио да је мисија добродошла у Црну Гору, позитиван одговор дала је и српска влада 16. фебруара, али је изразила бојазан да пуковник неће доћи до корисних података за своју мисију, јер су све битке српске војске биле одавно окончане и о њиховим детаљима и примењеној војној тактици мисија може да се упозна само кроз разговор са официрима и војницима.³² Грчка Врховна команда је одговорила да прихвата долазак мисије почетком марта, док се најдуже чекало на сагласност Бугарске која је стигла тек

³⁰ AMAE, NS, Turquie, doss. 439, Missions militaires française auprès des armées belligérants, № 360-362, Ministère de la Guerre, Paris, le 8 février 1913.

³¹ Général P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route. France, Algérie, Corse, Madagascar, Uruguay, Balkans (1876-1914)*, Paris 1930, 303. (У даљем тексту: P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*)

³² AMAE, NS, Turquie, doss. 439, № 258, Belgrade, le 16 février 1913.

27. марта. Одуговлачење није било без разлога, јер је бугарска Врховна команда чекала да оконча опсаду Једрена која је завршена 26. марта.³³ Након што су стигле све сагласности, француски Генералштаб је 28. марта Мондезиру издао дозволу да може да отпочне са мисијом.³⁴

Заједно са Мондезиром пут Балкана кренули су капетан Риперт Д'Алозије (Ripert D'Alauzier) који га је пратио на неколико претходних мисија, као и артиљеријски капетан Беланжер (Bellanger) кога је знао само по репутацији доброг авијатичара. За Беланжера Мондезир каже да је био први авијатичар који је монтирао митраљез на авион. Трочлана мисија је из Нансија кренула 7. априла *Оријент Експресом* до Београда, прве станице на њиховом путу, где су стигли 9. априла.³⁵ Да би се адекватно припремио и упознао са балканским тереном, Мондезир је у Београду купио карту Балкана. На његово велико изненађење није се могла наћи ниједна домаћа карта, стога је купио аустроугарску, једину коју је пронашао. Мисија се кратко задржала у Београду и Софији, представљала се званичницима само када је то било неопходно да би чланови добили акредитације и олакшице за пут. Чланови мисије су журили ка Једрену јер је Мондезир, као стручњак за фортификацију био заинтересован да види како су изгледала утврђења коју су се користила током петомесечне опсаде Једрена. Трочлану француску мисију до Једрена је допратио председник Собрања Стојан Данев, који је пут искористио, како је Мондезир записао у свом дневнику, да им изнесе све детаље око српско-бугарског неспоразума око тога чија војска је прва ушла у освојено Једрене. Мисија је била заинтересована за овај догађај чије различите верзије су пуниле новинске чланке француских и других европских листова.³⁶

Мисија је у Једрене стигла 20. априла, чланове мисије је дочекао лично начелник бугарског Генералштаба генерал Савов који им је одмах ставио на располагање бугарске официре који су добро говорили француски да их упознају са детаљима једренске операције. Мондезир је тражио да обиђе положаје српске војске која се још увек налазила код Једрена. Савов није одбио да својим француским гостима услиши ову жељу, али Мондезиру није промакло да је његов захтев примио са видљивом nelaгодом.³⁷

³³ AMAE, NS, Turquie, doss. 439, № 550, Ministère de la Guerre, Paris, le 28 février 1913.

³⁴ P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 304.

³⁵ AMAE, NS, Turquie, doss. 439, № 983, Ministère de la Guerre, Paris, le 4 avril 1913; P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 305.

³⁶ P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 306.

³⁷ Исто, 307–308.

Мондезир се није осврнуо на nelaгоду бугарских официра, па се већ сутрадан сусрео са генералом Степом Степановићем, који је командовао двама дивизијама послатим као испомоћ бугарској војсци.³⁸ Српски официри нису пред француском мисијом крили задовољство исходом рата, али је, ипак, Мондезир био више него изненађен када је од српских официра чуо да су у опсадним операцијама користили његову књигу коју је написао радећи као професор фортификација на *L'École Supérieure de Guerre*. Прорачуни које је дао у примерима били су теоријски, стога је Мондезир био врло поносан да чује да су ти примери били применљиви у стварном рату.³⁹

Након обиласка ратишта у Тракији, мисија пуковника Мондезира отпутовала је у Солун, одакле је 15. маја стигла у Скопље.⁴⁰ Путовање до Скопља, као и читаву даљу руту обиласка српских бојишта организовао је пуковник Васић, представник српске врховне команде у Солуну који је на француске официре оставио утисак способног и енергичног официра који се доста истакао током рата са Османским царством.⁴¹ Током боравка у Скопљу чланове мисија је угостио тамошњи француски конзул Карлије, који им је испричао своје виђење ратних дешавања у Скопљу, посебно епизоду о кључевима свих градских барутана. Наиме, драгоман конзулата је кључеве магацина са оружјем нашао испред зграде конзулата, предао их је конзолу који је одбио да кључеве врати турским официрима, већ их је задржао и предао српској војсци 26. октобра када је ушла у Скопље. Мондезир и Д'Алозије су ову епизоду пренели у својим књигама, са истим закључком да је француски конзул овим гестом учинио Србима највећу услугу!⁴²

Током боравка у Македонији мисија је обишла попришта Кумановске, Битољске, Прилепске битке и Јенице-Вардар где се упозна-

³⁸ Српске трупе су чиниле Тимочка дивизија без 14. пука, Дунавска дивизија другог позива ојачана 4. прекобројним пуком првог позива и Другим дринским артиљеријским дивизионом. Укупно је било 47.275 српских војника са 72 артиљеријска оружја, 4.142 коња и волова и 3.046 кола. Са наставком рата, Бугарска је у фебруару тражила од Србије да пошаље део своје тешке артиљерије, што је Србија и учинила. До краја фебруара под зидине Једрена стигло је 26 Шнајдерових топова (АМАЕ, NS, Turquie, doss. 257, MF PO 8622, № 106, Paris, le 11 février 1913; *British Documents on the Origins of the War 1898-1914* (BD), vol. IX, part II, (ed. by G. P. Gooch and H. Temperley), London, 1934, № 658, Sofia, February 25, 1913, 536-538).

³⁹ P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 312.

⁴⁰ Исто, 329.

⁴¹ Исто, 330.

⁴² Исто, 332; R. D'Alauzier, *Sur les pas des alliés. Andriopole, Thrace, Macédoine*, Paris 1914, 222.

ла са дејствовањем грчке артиљерије.⁴³ Сумирајући боравак француске мисије у Македонији, француски вицеkonzул у Битољу Гастон Жислен (Gaston Jusslen) известио је Министарство спољних послова да су Мондезир и његови пратиоци били срдечно примљени од стране српског Генералштаба, који је изашао у сусрет свим њиховим захтевима.⁴⁴ На пропутовању кроз Балкан, чланови мисије се нису интересовали само за војна, већ и за питања из обичног живота или историје крајева која су обилазили. Тако су у Македонији нарочит интерес показивали за структуру становништва у Македонији, односно да ли је већинско становништво српско или бугарско; даље, интересовали су се за последњег владара династије Обреновић и однос Срба према краљу Александру и краљици Драги деценију након њиховог убиства итд.⁴⁵

Последња станица на балканском путу мисије пуковника Мондезира био је Цариград и обилазак војних положаја османске војске. Мисија је у Цариград стигла крајем маја и остала до 10. јуна.⁴⁶ Из Цариграда, пуковник Мондезир и два члана његове мисије поново су 13. јуна дошли у Софију где их је дочекала другачија атмосфера од оне коју су затекли месец дана раније. Бугарска престоница и сав војни и политички врх били су стању ужурбане припреме за „сасвим изванредан рат са Србијом”, забележио је Мондезир у свом дневнику.⁴⁷ Заузети прављењем планова, генерали Савов и Фичев нису дочекали француску мисију, већ су за ту дужност делегирани потпуковника Станчова, брата бугарског посланика у Паризу Димитра

⁴³ Captain G. Bellanger, „Notes on the employment of artillery in the Balkan campaign”, *The field artillery Journal*, vol. IV/1, January–March 1914, 83–93.

⁴⁴ AMAE, NS, Turquie, doss. 270, № 19, Monastir, le 24 mai 1913.

⁴⁵ P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 337–338.

⁴⁶ AMAE, NS, Turquie, doss. 270, № 19, Monastir, le 24 mai 1913; P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 343.

⁴⁷ Вест о почетку рата Мондезир је примио у Тулону, није га ни мало изненадила. Изазивањем рата Бугари су, према Мондезиру, покушали да на брзину претому спорну територију од Срба и онда да траже помоћ и арбитражу руског цара, уверени да би он пресудио у њихову корист. Међутим, контраофанзива српске и грчке војске била је тако силовита да се рат убрзо претворио у бугарску пропаст. Ток рата Мондезир је пратио кроз личну кореспонденцију са официрима бугарске, српске и грчке војске са којима се упознао током боравка на Балкану. Генерал Васов, херој једренске операције био је неутешан након што су Турци преотели град. За разлику од њега поручник Нури-бег са нескривеним задовољством је писао о „доброј судбини која је вратила град Царству”. Читајући писма својих балканских колега, Мондезир није могао да се не запита на чијој страни је била правда? Са стриктно војног становишта, Бугарска је начинила неопростиву грешку када је потценила значај српске и грчке војске. У политичке разлоге, Мондезир као војник није желео да залази (P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 376–377).

Станчова. Потпуковник им је одмах саопштио да је незванично саобраћај између Софије и Београда у прекиду и да им не препоручује да тим правцем наставе даљи пут. Упутио их је да иду ка луци Дедеагач (данашњи Александрополис) и да отуда бродом до Цариграда, затим да се пребаце преко Црног мора до румунске луке Констанце, и из Букурешта пут наставе возом до Француске.⁴⁸ Иако је предложена рута била изузетно компликована и продужавала пут за неколико дана, мисија је ипак, послушала савет потпуковника Станчова и пошла њом. После дугог и напорног пута, пуковник Мондезир је са своја два сапутника 23. јуна стигао на почетну тачку, у Нанси.⁴⁹

Извештај који је пуковник Мондезир поднео Министарству 27. јуна садржао је његове закључке о важности фортификација у модерном рату, великом значају коју резерва може одиграти у пресудном тренутку битке уколико је добро позиционирана, употреби тешке артиљерије итд. Све своје стручне закључке и утиске Мондезир је сабрао у књизи *Le Siège et la Prise d'Andrinople (Опсада и заузеће Једрена)* коју је објавио у јануару 1914. године.⁵⁰ Осим војно стручних опсервација у извештају Министарству, Мондезир је изнео утиске и о народима са којима се сусрео током своје балканске мисије, па је тако за Грке рекао да су „коректни”, за Бугаре да су „љубазни”, Србе је описао као „пријатељски” народ, али је ипак највећу похвалу сачувао за Турке за које је рекао да су „изузетни”.⁵¹ Овај закључак једног француског официра никако не изненађује, ако се има у виду да је Француска увек била туркофилски настројена. Победе балканских народа остварене током Првог балканског рата на кратко су промениле тај однос у корист балканских народа. Промена је била највидљивија у штампи и јавном мњењу, док су виши слојеви француског друштва остали верни представи да Османско царство представља „цивилизацију Истока”. Искуства са балканских ратишта била су од велике користи за Мондезира и његову каснију војничку каријеру. Захваљујући познавању географије и политичких прилика на Балканском полуострву, пуковник Мондезир, који је на почетку Првог светског рата био унапређен у чин генерала, децембра 1915. године стављен је на чело специјалне француске мисије која

⁴⁸P. de Mondésir, *Souvenirs et pages de route...*, 366–367.

⁴⁹ Исто, 368–372.

⁵⁰ Исто, 374.

⁵¹ Исто, 373

је била задужена за евакуацију и војно оспособљавање српских трупа стационараних на Крфу.⁵²

Попут Мондезира, и његови сапутници су по повратку у Француску објавили своје утиске са балканског путовања. Капетан Беланжер је у свесци за новембар у *Revue d'artillerie* публиковао рад *Notes sur l'emploi de l'artillerie dans la campagne des Balkans (Белешке о употреби артиљерије у војним операцијама на Балкану)*, у коме је нарочиту пажњу посветио употреби лаке артиљерије у балканској кампањи, критикујући примедбе генерала Ера који је сматрао да је тешка, опсадна артиљерија била пресуднија у победама балканских држава. Беланжеров рад је био врло запажен у стручној јавности ван Француске стога је исте године преведен на енглески и објављен у америчком листу *Journal of Field Artillery*.⁵³ Капетан Риперт Д'Алозије је 1914. године објавио студију *Sur les pas des alliés. Andriopole, Thrace, Macédoine (Стопама савезника. Једрене, Тракија, Македонија)* која је, такође, оставила запажен утисак у француској јавности. Мондезир је посебно ценио ову студију, уз дозволу аутора преузео је мноштво примедби и закључака из ње, некада и читаве пасусе.⁵⁴ Као и у Мондезиревом случају, и за Д'Алозијеа је мисија из 1913. године имала велики значај. Када је Мондезир одређен за вођу мисије децембра 1915, Д'Алозије се добровољно пријавио да га прати и на том задатку.

Повратком пуковника Мондезира и његових сапутника у Француску није престало интересовање француског војног врха за дешавања на Балкану које се драстично увећало са почетком новог, међусавезничког рата који је избио 29/30. јуна 1913. године. Иако током краткотрајног Другог балканског рата није било претеране употребе артиљерије или сложене војне тактике, француски Генералштаб је изразио интересовање да се упозна и са током овог рата. Ипак, главна пажња је и даље била усмерена на прикупљање информација о најзначајнијим биткама Првог балканског рата. Генералштаб је током лета поново покренуо иницијативу да се на Балкан упути још једна званична војна мисија, али су околности дозволиле да се ова идеја реализује тек након закључења мира у Букурешту. Министар рата Ежен Етијен (Eugène Étienne), трећи који се сменио на тој позицији од октобра 1912. године, сматрао је да још

⁵² J-P. Bled, „La France et la Serbie durant la Première Guerre Mondiale (1914–1918)”, у: *Европа и Срби: Међународни научни скуп, 13–15. децембра 1995*, (ур. С. Терзић), Београд 1996, 441–445.

⁵³ *Journal of Field Artillery (Revue d'artillerie, t. 83 (Octobre 1913–Mars 1914)*, Paris – Nancy 1913–1914, 85–101.

⁵⁴ R. D'Alauzier, *Sur les pas des alliés. Andriopole, Thrace, Macédoine*, Paris 1914.

увек не располаже са довољно званичних информација о ратној спремности и уопште начину вођења операција у балканским ратовима, те је почетком септембра на Балкан послао мисију коју су чинили пешадијски потпуковник Дебенеј (Débeney), артиљеријски потпуковник Лебуко (Lebouco), коњички потпуковник Корн (De Corn) и капетан Фурније (Fournier) из Врховне команде француске војске. Њихов задатак је био да обиђу сва ратишта из оба балканска рата и да сакупе што детаљније информације о вођењу рата, општој тактици зараћених армија, као и о улози артиљеријског и другог наоружања у остварењу победа у Првом и Другом балканском рату. У допису који је достављен балканским министарствима спољних послова и рата, министар Етијен је изразио наду да ће и ову четворочлану мисију пратити домаћи официри, компетентни да им пруже прецизне податке о свим сегментима рата.⁵⁵ Србија и Бугарска су одмах дале сагласност и обећале да ће одредити официре који ће пратити ову мисију на терену. Такође, на захтев Министарства рата, владе Србије и Бугарске су обећале да ће члановима мисије ставити на располагање директну телефонску линију између Београда и Софије, пошто је било предвиђено да један део мисије буде у Србији, а други у Бугарској. Планирано је и да мисија посети ратишта грчке и османске војске, али до средине октобра, када је мисија била спремна за полазак, од Грчке и Османског царства није стигла потврда о сагласности, тако да је мисија остала ограничена на територију Србије и Бугарске.⁵⁶ Као и претходне и ова мисија је по повратку у Француску поднела извештај Министарству, али до ког ми нажалост нисмо успели доћи. Извештај мисије пуковника Дебинеја добио је пун значај са избијањем Првог светског рата. Наиме, у новембру 1914. године од пуковника Лардмела, начелника штаба француске Пете армије, потекла је иницијатива да Француска и Велика Британија искрцају део својих снага на Балкан и да отуда изврше притисак на Централне силе. Команданту Пете армије, генералу Франше Д'Епереу (Louis Félix Marie François Franchet d'Espèrey) се идеја допала, па је наложио пуковнику да направи нацрт плана. При изради плана Лардмел се послужио извештајем и информацијама које је прикупила мисија пуковника Дебенеја.⁵⁷

⁵⁵ AMAE, NS, Turquie, doss. 439, Missions militaires française, № 2810/II, Ministère de la Guerre, le 1er septembre 1913.

⁵⁶ AMAE, NS, Turquie, doss. 439, № 3337, Ministère de la Guerre, Paris, le 11 octobre 1913.

⁵⁷ Commandant M. Larcher, *La Grande guerre dans les Balkans. Direction de la guerre*, Paris 1929, 42–43.

Последњу мисију француских официра предводио је капетан Пјер Алвен (Pierre Alvin) који је на Балкану боравио фебруара 1914. године. Не знамо да ли је мисија капетана Алвена била званичног или приватног карактера, али је капетан убрзо по повратку у листу *Journal des Sciences Militaires* објавио рад о употреби пољске артиљерије у балканским ратовима, који је исте године прештампан и објављен у америчком *Journal of Field Artillery*.⁵⁸

За младе балканске армије долазак француских и других страних војних стручњака на попришта њихових победа био је знак велике почасти. Стране војне мисије биле су показатељ развијене и цењене ратне вештине коју су демонстрирали у рату против Османског царства. Са друге стране, са становишта војне вештине и ратне тактике балкански ратови, првенствено Први, били су важна лекција и за велике европске армије. Готово да није било државе у Европи која током 1913. и 1914. године није предузела мере унапређења своје војске. Рајхстаг је драстично увећао буџет за немачку армију, Италија је 1913. године увела нови Викерсов митраљез у употребу, Русија је усвојила прописе о подмлађивању официрског кора, чак су и неутралне државе попут Белгије и Шведске донеле прописе који су имали за циљ да поправе „земаљску одбрану државе у случају неког будућег рата који би могао избити између великих сила”.⁵⁹ Ни Француска није била изузетак. Значајна употреба свих родова артиљерије у операцијама изнела је на светлост дана чињеницу да француска армија оскудева у топовима иако су њене фабрике биле међу водећим произвођачима у Европи. Захваљујући митраљезима и брзометним топовима, баруту са мало дима, дужим артиљеријским цевима, већој покретљивости тешке артиљерије, балкански ратови су показали да је „снага ватре” постала кључна за исход сукоба, као и то да је „артиљерија та која осваја, док пешадија опседа”.⁶⁰ Стога је француска Народна скупштина усвојила мере које су ограничиле слободу извоза француским војним фабрикама које су од лета 1913. године део своје производње морале испоручивати француским трупима. Такође, увидело се да је земља по питању обучених бораца у великом заостатку за ривалском Немачком. Војни кругови су искористили пораст милитантства у Француској и уз подршку председника Републике Ремона Поенкареа прогурали кроз Скупштину закон који је активну војну службу вратио на три године. Процене су говориле да би ово продуже-

⁵⁸ Capitaine Alvin, „L'Artillerie de campagne dans les Balkans”, *Journal des sciences militaires*, № 149/1914, 294-318; Captain Alvin, „The Field Artillery in the Balkans”, *The Field Artillery Journal*, vol. IV, October-December 1914, 312-327.

⁵⁹ *Ратник*, Белешке”, књ. LXXVI, св. I, јануар 1914, 126.

⁶⁰ Х. Ферч, *Ратна вештина: данас и сутра*, Београд 1939, 89-90.

ње дугорочно обезбедило Француској годишње повећање од 90.000 нових регрута. Неке користи закона биле су одмах видљиве: стрељачки батаљони којих је било укупно 31 одмах су добили по једну чету више, број коњичких пукова повећао се на 810, пограничне трупе добиле су пуно бројно стање итд.⁶¹ Важну улогу у дебати која је претходила усвајању закона *Три године* као и свим другим војним мерама које су усвојене до почетка Првог светског рата, имале су француске војне мисије које су током 1912. и 1913. године обилазиле балканска ратишта. Присталице закона су, као аргументе у дебатама, обилато користили извештаје официра и њихове примедбе. Било је чак иницијатива да се нека искуства балканских армија, конкретно српске, уведу у праксу француске војске.⁶² Ратне тековине балканских ратова Француска је посматрала као дугорочну инвестицију у унапређење своје војне силе. Извештаји војних мисија послужили су као валидна аргументација у политичким дебатама, али исто тако употреба артиљеријских оруђа, начин вођења опсадних битака, употреба војног санитета могли су сутрадан да буду имплементирани у обуку француске и других европских армија. До практичне примене раног искуства балканских ратова, ипак није дошло услед неочекивано брзог почетка новог рата који је започете реформе у француској и већини других армија затекао недовршеним, па је из тог разлога данас, са становишта историчара, немогуће говорити дали би и какве последице балканско ратно искуство имало на начин вођења операција у Првом светском рату.

Dr. Biljana Stojić, Research Associate

INSTITUTE OF HISTORY BELGRADE

FRENCH MILITARY MISSIONS IN THE BALKAN WARS, 1912-1913

(Summary)

The First Balkan War, which started on 8 October 1912, attracted French diplomatic and military attention. In order to closely observe the military operations and tactics of the belligerents, the French War Office sent six military missions to the Balkans. With an approval of both the Balkan Allies

⁶¹ *Ратник*, „Белешке”, књ. LXXVI, св. III, март 1914, 143–144.

⁶² Извесна контеса де Кастелан се маја 1913. године обратила српском посланству у Паризу са молбом да добије један пакет ручног завоја који је сваки српски војник носио ушивен у шињел као део прве помоћи. Контеса је о употреби завоја чула најбоље похвале и њена намера је била да тај исти завој uvede у употребу у француској војсци (АС, Министарство иностраних дела – Политичко одељење (МИД-ПО), ролна 386, Пов. Бр. 3719, Париз, 1/14. мај 1913).

and the Ottoman Empire, French officers, guided by local officers, had full access to the battlefields. These missions all had great interest to observe the use of artillery, fortification systems, coordination between different army corps, etc. Moreover, they paid significant attention to the local customs, traditions, and history. After returning from the Balkans, the members of the missions submitted their reports to the French General Command, but some of them thought that war experiences from the Balkans must be shared publicly outside military circles. Thus they published papers in scholarly army journals or as special military studies. These published works drew great attention to the Balkan Wars, and eventually led to the question whether the French Army was ready for the type of war that took place in the Balkans. In order to prepare, all European armies, including France's, started to conduct various reforms and restructuring. The Balkan experience was of substantial significance to each army, providing them with the possibility of examining flaws in their own military system and thereafter correcting them. Unfortunately, an unexpected war which broke out less than a year after the Bucharest peace conference caught most of these reforms in progress, so it is impossible to assess the long-term military benefit to foreign nations from the Balkan Wars.

KEYWORDS: France, Balkans, Balkan alliance, Ottoman Empire, Balkan Wars, military missions, General Herr, Colonel Mondesir.